

*Пашкевич Назарій Юрійович,
курсант Навчально-наукового
інституту № 1 Національної
академії внутрішніх справ*

*Науковий керівник:
Лазнюк Наталя Василівна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ВИДИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

На сам перед хочу сказати, що таке юридична відповідальність. Юридична відповідальність – це вид соціальної відповідальності, що полягає в застосуванні державою до правопорушника певних заходів примусу, передбачених санкціями правових норм.

Таким чином, в юридичній літературі класифікацію видів юридичної відповідальності здійснюють за галузевою ознакою, поділяючи її на: конституційну, кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, трудову (дисциплінарну) також інші.

На мою думку, такий підхід не охоплює видів відповідальності, які можуть існувати в межах однієї галузі, та не враховує того факту, що та сама дисциплінарна відповідальність притаманна не тільки трудовому праву. Більш сучасною класифікацією, хоча і не позбавленою недоліків, є розподіл видів юридичної відповідальності за критерієм її настання при порушенні норм приватного або публічного права. Поділ системи права на дві підсистеми зумовлений різним характером публічних та приватних відносин, які регулюються правом. В публічних відносинах переважає субординація, а в межах приватних – координація. Відповідно, в публічному праві переважають імперативні правові норми, а в приватному – диспозитивні. Але такий поділ є умовним, тому що дві підсистеми інтегровані між собою, проте підстави настання, процедура притягнення до відповідальності, її конкретний прояв будуть залежати від того, норми публічного чи приватного права були порушені. Так, одним із різновидів юридичної відповідальності є застосування заходів публічно-правового характеру до держави та її органів за невиконання чи неналежне виконання своїх обов'язків.

Видами такої відповідальності держави за невиконання своїх обов'язків можуть бути конституційні та міжнародно-правові заходи. Так, Конституція України зобов'язує державу відшкодувати матеріальну чи моральну шкоду, завдану фізичним або юридичним особам актами і діями її органів чи посадових осіб, що визнані неконституційними.

Міжнародно-правові заходи або їх можна назвати «санкціями» до держави будуть проявом міжнародної відповідальності за порушення норм міжнародного права. Також на державу, крім іншого, можуть бути покладені зобов'язання із відшкодування шкоди як своїм громадянам, так і іншим державам. Різновидами санкції до держави із відшкодування шкоди у міжнародному праві є реституція

та репарація.

Іншим різновидом юридичної відповідальності в публічно-правовій сфері регулювання слід назвати конституційно-юридичну відповідальність, передбачену Конституцією України, за дії та бездіяльність державних органів, органів місцевого самоврядування їх посадових і службових осіб. Держава також може бути суб'єктом конституційно-юридичної відповідальності за невиконання своїх обов'язків. Як приклад можна навести зобов'язання держави щодо виконання нею судових рішень, які винесені та невиконані державними підприємствами, установами та організаціями. Порядок виконання таких зобов'язань зафіксовано в Законі України від 5 червня 2012 р. «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень».

Проте необхідно розмежовувати конституційно-юридичну і конституційно-політичну відповідальність. Остання не є різновидом юридичної відповідальності, оскільки настає за порушення не юридичних, а політичних норм, без наявності визначеного нормою права складу правопорушення. Так, різновидами заходів конституційно-політичної відповідальності є: дострокове припинення повноважень Верховної Ради України; відставка Кабінету Міністрів України.

Іншими різновидами юридичної відповідальності є дисциплінарна, адміністративна та кримінальна відповідальність. Незважаючи на те, що ці види відповідальності настають із різних підстав у різних галузях права, вони мають і спільні риси. По-перше, для діянь, за які настають ці види відповідальності, характерний високий ступінь суспільної небезпеки, тому законодавець в Україні виокремив ці види відповідальності, закріпивши у Конституції України норму, відповідно до якої підстави настання такої відповідальності можуть визначатися лише законом. По-друге, притягнення до такої відповідальності можливе винятково за рішенням компетентного органу або посадової особи, яка має закріплені у законі відповідні повноваження.

Так, дисциплінарна відповідальність настає за дисциплінарні проступки, які може скоїти особа при виконанні взятих на себе або покладених на неї, трудових, службових, професійних та інших обов'язків, пов'язаних із дотриманням дисципліни. Цей різновид відповідальності застосовується при порушенні норм не лише трудового права, дисциплінарну відповідальність можуть понести і військовослужбовці у разі порушення військових статутів, судді – за порушення норм судочинства, адвокати – за порушення адвокатської етики, особи, засуджені до позбавлення волі, за порушення дисципліни у закладах, де відбувають покарання.

Варто зазначити, що дисциплінарна відповідальність є універсальною з тієї точки зору, що притаманна як публічному, так і приватному праву. Так, трудове законодавство, яке належить до приватного права, передбачає можливість настання дисциплінарної відповідальності у разі невиконання або неякісного виконання працівником своїх обов'язків, передбачених трудовим договором. Найбільш вагомою дисциплінарною санкцією в такому випадку є звільнення з роботи.

Більш високий ступінь суспільної небезпеки діянь, які кваліфікуються як

адміністративні, кримінальні проступки або злочини, зумовлюють те, що попередження, виявлення та притягнення винних у їх здійсненні до відповідальності належить до правоохоронної сфери діяльності держави, тобто до публічної сфери правовідносин. Це, в свою чергу, визначає особливості правозастосовного процесу накладення такої відповідальності. Якщо до дисциплінарної відповідальності особа може бути притягнена безпосередньо рішенням керівного органу підприємства, установи, організації тощо, де вона служить, працює, то до адміністративної чи кримінальної відповідальності можна притягнути виключно через прийняття правозастосовного рішення компетентним органом або судом, який не пов'язаний відносинами підпорядкування з особою, яка притягається до відповідальності. Притягнення до цих видів юридичної відповідальності відбувається у визначеній законом процесуальній формі. Сторонам забезпечуються відповідні права: відкритість розгляду; змагальність обвинувачення та захисту; можливість збирати та надавати докази; можливість мати представника чи захисника; можливість оскарження прийнятого рішення та інші.

Проте адміністративну і кримінальну відповідальність не можна вважати різновидами виключно публічно-правової відповідальності. З одного боку, притягнення до такої відповідальності забезпечує публічний інтерес – правопорядок, а з іншого – захист прав людини, який відбувається в процесі розкриття правопорушення і притягнення винних осіб до адміністративної чи кримінальної відповідальності, є відображенням приватного інтересу людини. Є й інші аргументи на користь висловленої тези. Так, притягнення до відповідальності за окремі, визначені законом кримінальні правопорушення повинно відбуватися у порядку так званого «приватного обвинувачення», тобто виключно за заявою потерпілої фізичної чи юридичної особи. Це саме стосується і певних видів адміністративних правопорушень. У такому випадку ми можемо говорити не про суто публічний, а про публічно-приватний характер кримінальної та адміністративної відповідальності.

Цивільне право як галузь приватного права регулює відносини у сфері приватної власності в усіх її формах і проявах. З цивільним правом тісно пов'язані такі галузі, як господарське, сімейне, трудове право. Правове регулювання у сфері цивільного права здійснюється на засадах рівності сторін, координації взаємодії, договірних відносин тощо. Відповідно, юридична відповідальність, яка настає внаслідок порушення норм цивільного права, також відрізняється від відповідальності у сфері публічних відносин. Основна відмінність полягає у тому, що відповідальність може бути понесена суб'єктом добровільно, без рішення компетентного органу. Це стосується всіх випадків настання цивільно-правової відповідальності. Основним видом такої відповідальності є матеріальна, яка, наприклад, може настати за прострочення виконання зобов'язань (пеня, штраф). Цивільно-правова відповідальність може полягати не тільки в обов'язку сплатити додаткові кошти, а й в обов'язку вчинити певні дії, виконати додаткові роботи тощо.

В юридичній літературі, особливо з цивільного права, існує думка, що характерною відмінністю цивільно-правової відповідальності є те, що у

визначених законом випадках наявність вини як однієї з ознак правопорушення, за яке особа повинна нести відповідальність, не є обов'язковою. Як приклад наводиться відшкодування заподіяної шкоди власником джерела підвищеної небезпеки. Така точка зору суперечить як основним принципам юридичної відповідальності, зокрема, неможливості настання відповідальності без вини, так і Конституції України. Так, однією з основних засад судочинства в Україні відповідно до ст. 129 Конституції України є забезпечення доведеності вини. А сама юридична відповідальність, зокрема цивільна, може настати виключно за діяння, яке законом визначається як правопорушення. Відповідно, склад правопорушення включає вину як невід'ємний елемент, без доведеності якої діяння не може бути кваліфіковане як правопорушення.

На практиці у цивільних правовідносинах дії з відшкодування шкоди, зокрема, спричиненої джерелом підвищеної небезпеки (автомобілем, зброєю, твариною), слід вважати не різновидом юридичної відповідальності, а нічим іншим, як виконанням обов'язку стосовно порушених прав особи, в якій постраждало майно або постраждала вона особисто. Зобов'язання з відновлення порушених прав є характерною рисою цивільно-правових відносин, чи то повернення простроченого грошового боргу або майна, чи відшкодування шкоди.

Взагалі засади інституту компенсації заподіяної шкоди є універсальними і застосовуються до всіх суб'єктів правовідносин у різних галузях права. Це стосується і держави, яка несе обов'язок із компенсації заподіяної шкоди перед своїм громадянами як у разі неправомірних дій державних органів, так і в результаті форс-мажорних обставин (стихійні лиха). Це стосується і обов'язку сплати аліментів батьками в сімейному праві тощо.

Таким чином, усе це свідчить про те, що вважати дії із компенсації заподіяної шкоди як за наявності вини, так і без такої, видом юридичної відповідальності не можна. Наведений вище перелік видів юридичної відповідальності не є вичерпним, тому що система права перебуває у динамічному розвитку, що зумовлює виникнення нових відносин і нових правових норм, за порушення яких, за умови визначення засад відповідним законом, може настати юридична відповідальність.

Список використаних джерел

1. М.І. Козюбра та інші. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М. І. Козюбри. - К., 2015. 392 с.
2. URL:<https://sci-lib.biz/derjavi-prava-teoriya/vidi-yuridichnoji-vidpovidalnosti-46463.html>
3. Сливка С.С. Юридична деонтологія : навч. посіб. Київ : Атіка, 2008. 296 с.
4. URL:https://pidruchniki.com/2008021559031/pravo/yuridichna_vidpovidalni_st_pidstavi_vidi_tsili
5. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%8>